

KRAJINNÁ ARCHEOLOGIE

The background of the slide is a composite of two aerial photographs. The left half shows a lush green landscape with a winding river and a line of trees. The right half shows a similar landscape but with a more pronounced, dark, and textured appearance, possibly representing a different time period or a different type of terrain.

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA
Fakulta filozofická

KATEDRA ARCHEOLOGIE
Doc. PhDr. Martin Gojda, CSc.

PŘEHLED TÉMATICKÝCH OKRUHŮ

1. ČASOVÝ A PROSTOROVÝ ROZMĚR MINULOSTI

2. FENOMÉN KRAJINY V MINULOSTI A DNES

Úvod

Výtvarné umění Literatura Filozofie Přírodní vědy
Ochrana krajiny a její archeologické složky

3. KRAJINA A PROSTOR V ARCHEOLOGII

Vývoj archeologických paradigmat a jejich vztah k poznání prostorových vlastností archeologických pramenů

Krajinná a prostorová archeologie: definice, přístupy, pojmy

Paměť krajiny

4. KRAJINNÁ ARCHEOLOGIE: HISTORICKÝ PŘEHLED (A)

Zrození zájmu, předchůdci a zakladatelé
(od Lelanda po Crawforda)

5. KRAJINNÁ ARCHEOLOGIE: HISTORICKÝ PŘEHLED (B)

Druhá polovina 20. století - současnost

6. INTEGROVANÉ OBORY (A)

Historická a sociální geografie, kartografie, GIS
Geologie, geomorfologie, hydrologie,
sedimentologie
Klimatologie

7. INTEGROVANÉ OBORY (B)

Environmentální archeologie a historická ekologie
(Archeo) botanika, palynologie
(Archeo) zoologie (fauna, avifauna, malakofauna)

A topographic map with brown contour lines, green squares representing vegetation, blue lines for rivers, and orange areas for urban or developed land. The map is partially obscured by two text boxes.

8. POJETÍ PROSTORU / KRAJINY V ARCHEOLOGII: ZÁKLADNÍ PŘEHLED (A)

Krajina jako prostor přírodních determinant (přírodní podmínky jako exponent kulturního vývoje)

Krajina jako prostor etnické identity

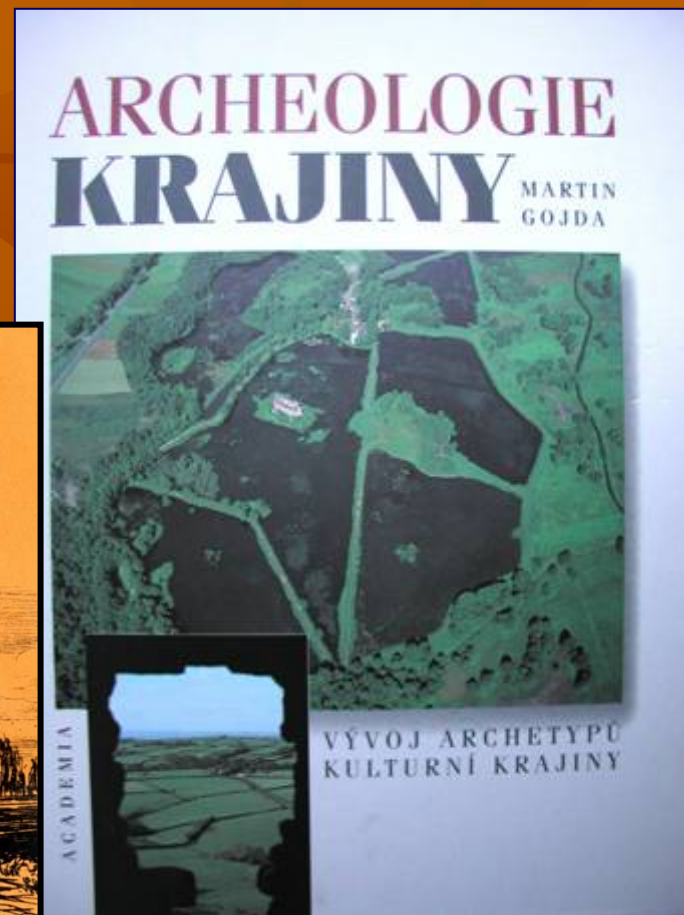
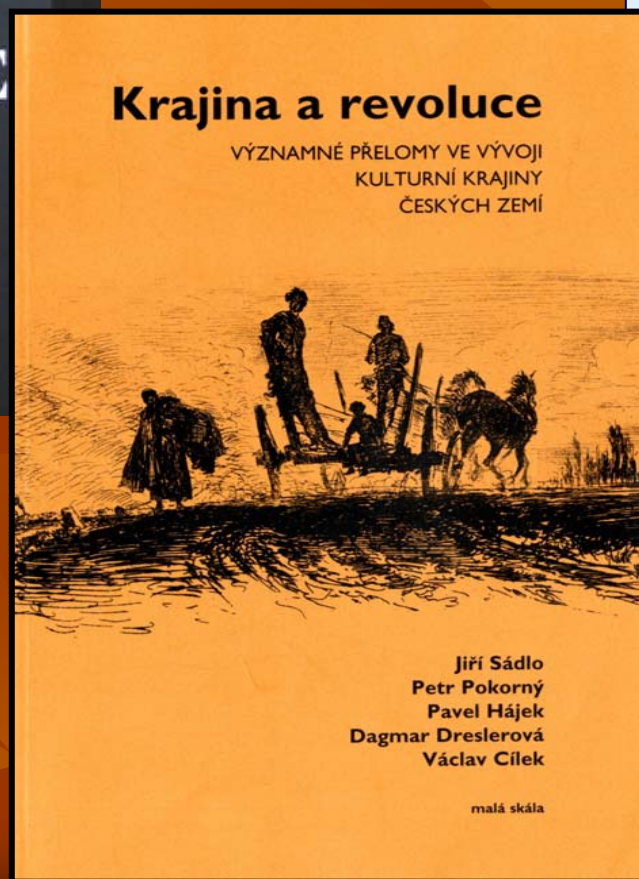
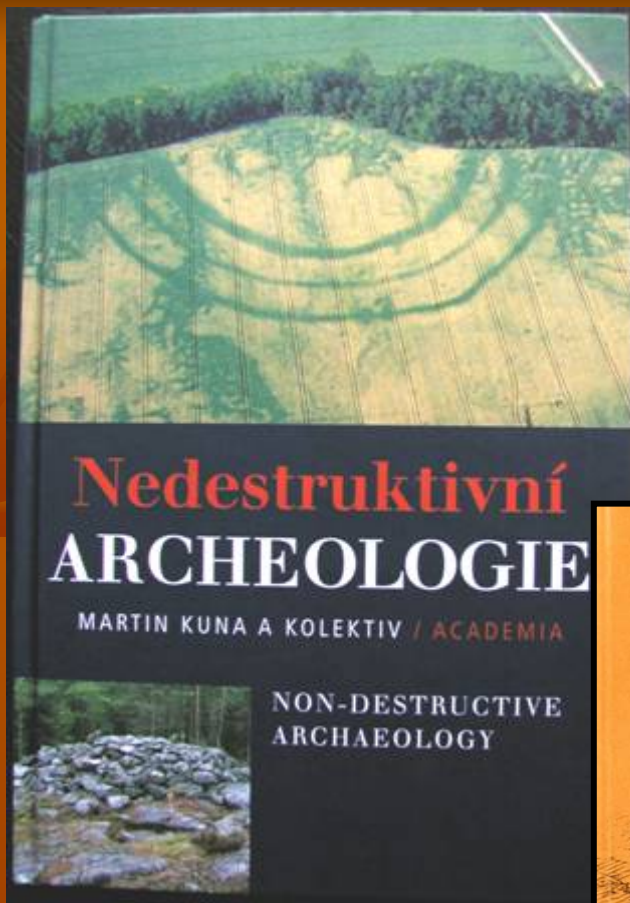
Krajina jako rámec sídelních forem, struktur a procesů

9. POJETÍ PROSTORU / KRAJINY V ARCHEOLOGII: ZÁKLADNÍ PŘEHLED (B)

Krajina jako prostor ekonomických vztahů

Krajina jako artefakt a prostředí symbolických vztahů; fenomenologie krajiny

Základní literatura ke studiu

1. ČASOVÝ A PROSTOROVÝ ROZMĚR MINULOSTI

- A) Archeologie jako proces směřující ke třídění časových (diachronních) a prostorových (synchronních) vztahů v krajinách minulosti
- B) Poznávání minulosti jako úsilí vztahovat zkušenosti předků na individuální a společenské problémy soudobého života (studium historie bez vazby na současnost není smysluplné)
- C) Čas jako dynamický nositel změny (vývoje)
- D) Prostor jako rámec (historických) dějů (událostí)
- E) Krajina jako aktivní činitel a produkt sociálního a kulturního vývoje

ČAS A PROSTOR – ZÁKLADNÍ KATEGORIE, JIMŽ SE ARCHEOLOG VĚNUJE PŘI SVÉ PRÁCI

Tvorba archeologického pojetí času a prostoru jakožto základu archeologické interpretace témat spjatých s vědomím našich předků a s jejich vnímáním těchto veličin.

ARCHEOLOGIE: 1. Cesta za hledáním odpovědi na otázku **KDY** otázka časového zařazení konkrétních jevů, které lze využít k jejich *historickému* (časově podmíněnému) zhodnocení a výkladu v termínech událostí, struktur a trendů.

Chronologie / časovost (zasazení dějů do běhu času) zásadním způsobem odlišuje historii od antropologie. Historie a archeologie přispívají k řešení obecných otázek spjatých s pojmem času, které klade filozofie.

Vlastní historie (dějiny literárních společností) má tendenci k otázce *kdy* přibírat jako podstatnou také otázku *kdo*: psané dokumenty sledují individuální a kolektivní osudy pojmenovaných či anonymních tvůrců / nositelů událostí. Prostorové určení se v této konstelaci jeví jako nepříliš důležité, význam má jen příslušnost ke konkrétní zemi, státu.....

ARCHEOLOGIE: 2. Cesta za hledáním rozmístění jevů (událostí a struktur) v prostoru, které je jedním z nemnoha indikátorů kdysi živých společenských a kulturních vazeb, jenž nabízejí mrtvé archeologické prameny (odtud primární význam nálezových kontextů v současné archeologii).

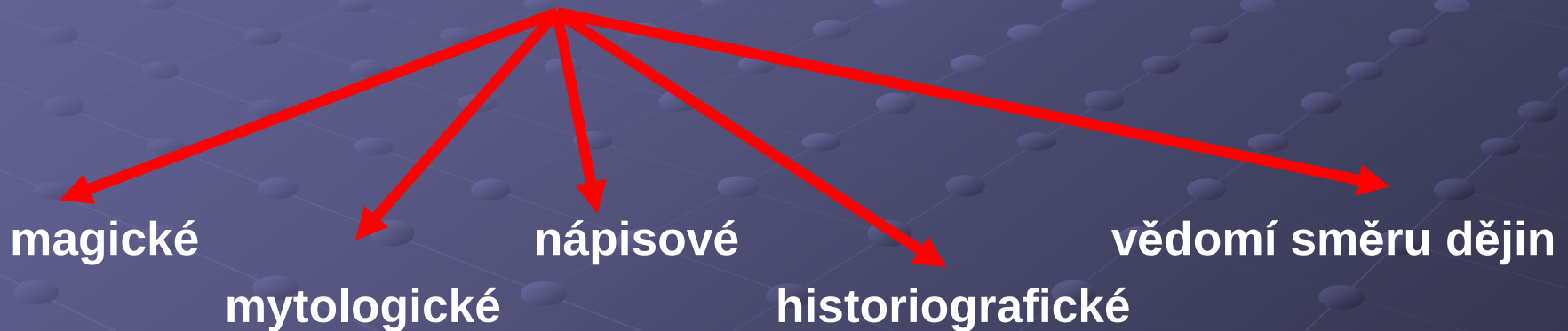
Vertikální stratigrafie – výraz zájmu archeologie o časovost (*diachronii*)

Horizontální stratigrafie – výraz zájmu archeologie o identifikaci současných jevů v prostoru (*synchronii*)

Reflexe minulosti a trvalé rozvíjení a udržování kolektivní paměti je charakteristický rys společnosti západní civilizace.

Historie je vědomý pohled zpět, za horizont přítomnosti, spojený s individuálním a kolektivním pojetím času (J. Burckhardt).

Vědomí minulosti / uvědomování si historie (E. Neustupný)

Počátky historiografie (antika): přechod od závislosti na přírodním čase k pojetí času utvářeného událostmi, které jsou výsledkem příčiny a následku. Znalost těchto faktorů umožňuje budoucí děje ovlivňovat...
HISTORIE JAKO POUČENÍ Z MINULOSTI

KATEGORIE ČASU

Čas je prvořadou kategorií všech historických oborů.

Lidské vnímání času – **TEMPORALITA** – závisí na stupni sociálního a kulturního vývoje společnosti.

- 1. ČAS POZOROVATELSKÝ (OBJEKTIVNÍ)** – čas ve smyslu chronologickém; ptá po absolutním a relativním stáří událostí, artefaktů, kontextů; charakteristický pojem moderního člověka – pojetí mající základ v klasické formální logice vědy orientované na postižení časové posloupnosti dějů, vývojových trendů a zákonitostí společenských pohybů

Lidské chápání role času na utváření prostoru (resp. podob krajiny) klesá se vzdáleností časového horizontu, který zkoumáme.

Jevy zkoumané historikem / archeologem jsou výsledkem nestejně dlouhých časových horizontů a v procesu poznání má smysl je oddělovat („temporalita historiografie“)

F. Braudel (francouzská historická škola *Annales*):
geohistorický strukturalismus

2. ČAS SUBJEKTIVNÍ (vnitřní vědomí času):
vnímání času lidmi minulých společností
(minulost - přítomnost – budoucnost);
jejich adaptace na rytmy přírodního
(astronomického, biologického) času;

ČAS CYKlickÝ
ARCHAICKÝ
AGRÁRNÍ

je časem věčného návratu
a opakování, kolektivním
časem mýtu, v němž
minulost, přítomnost
a budoucnost splývají

ČAS LINEÁRNÍ

je modelem času,
který jednou začal
a jednou skončí,
který má smysl;
je časem křesťanů
a civilizace měst

V obecné rovině bývá rozdíl mezi archaickým a lineárním chápáním času spatřován v zásadě odlišném myšlení pravěkých lidí (absence historického vědomí) od myšlení člověka v době psané kultury. Písmo dovoluje člověku záměrně měnit společenskou realitu, zaznamenávat a komentovat (interpretovat) současné dění a utvářet tak historické vědomí.

Středověk jako typický příklad společnosti, v níž se prosazuje jak cyklické, tak lineární vnímání času.

Souběžnost dvojího chápání času je charakteristická pro etapu přerodu archaické („tradiční“) společnosti do společnosti založené na tržních vztazích a majetkové nerovnosti.

KATEGORIE PROSTORU

Prostor je prvořadou doménou *geografie*, ale v procesu archeologického poznávání minulosti je stejně významný jako kategorie času.

V archeologii má význam *velikost prostorových jednotek*, s nimiž v procesu poznání pracujeme, které volíme pro výzkumné projekty archeologického studia minulosti.

Tradiční archeologie: zaměření na bodový prostor (tzv. naleziště a lokality) a na prostor rozšíření archeologických kultur.

Krajinná (prostorová) archeologie: zaměření na prostor tzv. regionů, které jsou zpravidla vymezeny na základě přirozených krajinných geograf. celků, případně administrativně.

Podrobně k problematice prostoru v archeologii: téma 3., 8.– 9.

2. FENOMÉN KRAJINY V MINULOSTI A DNES

Ú V O D

Přelom tisíciletí: zvýšený zájem veřejnosti o fenomén krajiny

Krajina se stala průsečíkem zájmu tolika vědních oborů jako málokteré jiné téma.

Krajina – místo, kde se setkává příroda s člověkem, prostor stýkání přírody s člověkem a jeho kulturou, kde se z přirozeného prostředí stává artefakt.

Rozdíl ve vnímání PŘÍRODNÍ SLOŽKY (kontinuální, velkoplošný a všudypřítomný element) a KULTURNÍHO DĚDICTVÍ krajiny (stopově rozptýlené solitéry).

Kritika tohoto vnímání krajiny

Z hlediska prostorového faktoru

Každá „solitérní“ kulturní památka byla kdysi propojena s blízkým i vzdáleným okolím rozmanitými vztahy, které v terénu zanechávají stopy.

Z hlediska faktoru času

Historie našeho rodu je tak dlouhá, že lidský zásah do krajiny je podstatně hlubší, než jsme schopni jej vnímat při pohledu na její současnou podobu.

KULTURNÍ KRAJINA

KULTURA je jednou z mnoha složek přírodní rozmanitosti, produktem specializovaného chování jednoho druhu živočicha.

Krajinu lze označit za **kulturní** tehdy, jsou-li lidské aktivity v ní natolik intenzivní a plošné, aby se kulturnost projevila jako faktor organizující celou krajinu.

Kulturní krajina vzniká ve fázi, kdy se strategie trvalého sídlení a konstantního ovlivňování vyplácí víc, než strategie kočování a nesystematického působení.

Zkulturnění krajiny je dlouhodobé a trvá i poté, kdy přímé ovlivňování krajiny člověkem přestalo.

Krajina patří mezi jevy na pomezí přírody a kultury. Oba tyto aspekty jsou na sobě nezávislé, jeden nelze z druhého odvodit; zároveň jsou obě složky silně provázané v tolika úrovních, že není možné je plně oddělovat.

Optimální kulturní krajina:
člověk a příroda se doplňují a vytvářejí novou kvalitu, která je barvitější než samotná příroda, resp. samotná kultura.

CO JE KRAJINA? Existuje obecně platná definice tohoto pojmu?

Podoby této definice hledejme v retrospektivním pohledu na ty tvůrčí oblasti, které se k fenoménu krajiny trvale obracejí a pracují s krajinou na racionálním, resp. smyslovém základě (věda a umění).

REFLEXE KRAJINY V MINULOSTI a její ztvárnění v umění

A. OBDOBÍ ARCHAICKÝCH SPOLEČNOSTÍ

Krajina a její přírodní komponenty: výtvar nadpřirozených sil. Výrazné prvky krajiny jsou chápány jako artefakty (*pseudoar-tefakty*) a spolu s produkty lidské práce vytvářejí prostředí sloužící praktickým a symbolickým potřebám pravěkých komunit (domestikace, kontinuita a reinterpretace krajiny). Podrobněji k této problematice: témat. okruh 9.

B. OBDOBÍ PSANÉ HISTORIE

EGYPT, MEZOPOTÁMIE: zkrocení a podřízenosti potřebám člověka.
ANTICKÝ STAROVĚK: Ztvárnění krajiny -poprvé v historii se stává projevem představ o naplnění tužeb (teplé slunce, jarní pohoda, bujná vegetace, bohatství plodů).
Pozdně antické ztvárnění tzv. arkadské krajiny: první ucelené ztvárnění krajiny v Evropě.

STŘEDOVĚK: většina populace spjata s přírodním prostředím (žije v silné závislosti na jeho zdrojích). Rolník neměl potřebu toto prostředí nahlížet z vnějšku (krajina jako neoddělitelná složka reality) – krajina je ohraničena horizontem lesa, resp. hranicí jeho majetku (RS). Středověká kosmologie nerozlišuje přírodní a antropogenní složku krajiny.

**Splynutí s krajinou je pro duši romantického umělce
nejpříhodnější
cestou k přiblížení se myšlenkovým pochodům a vnímání
světa předků, kteří v tomto prostředí žili dávno před ním.
Nejvýrazněji se vztah ke krajině evropského romantismu
1.pol. 19. stol. projevil ve výtvarném umění a literární tvorbě.**

**Nepochybný je vliv romantismu a jeho vztahu ke krajině na
soudobou fenomenologii krajiny (osob. zkušenost se
zkoumaným místem a subjektivní prožitek badatele v krajině,
jejíž minulost zkoumá; podrobněji k tomu v témat. okruhu 9).**

Pro evropskou kulturu je typický

DUALISMUS V CHÁPÁNÍ PROSTORU.

Ten je zároveň charakteristickým projevem mytologického myšlení,
které převzalo i křesťanské nazírání na svět. V literárních dílech se
projevuje rozlišováním světských (profánních) a posvátných
(sakrálních) míst. Souvisí s citovým prožíváním prostoru
(D. Hodrová).

SOUDOBÉ POJETÍ KRAJINY VE FILOZOFII

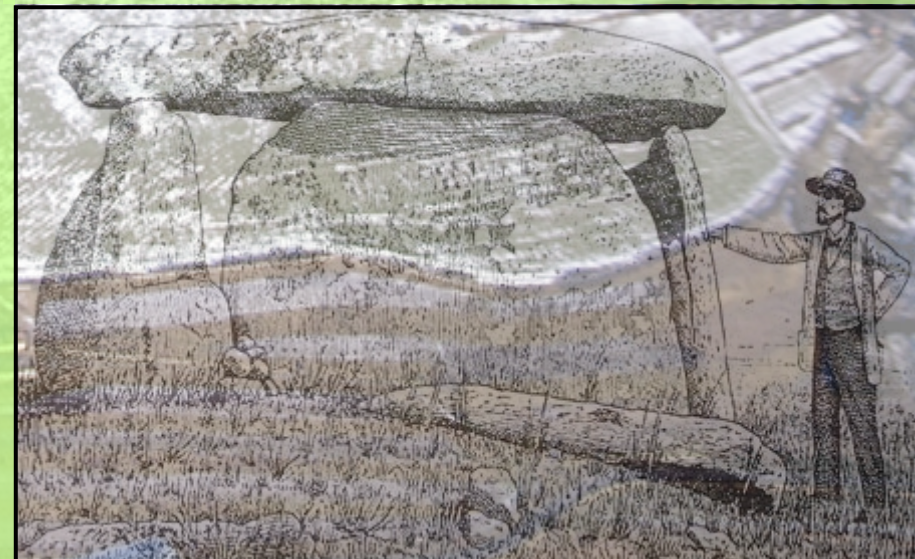
Hledání výkladu pojmu krajina jeho vymezením vůči pojmům oscilujících kolem tohoto termínu (příroda, kraj, prostor, vlast apod.) a vůči výrazům vycházejícím z jeho slovního základu (kraj, krajan,...). Nesporný je **emotivní náboj pojmu krajina.**

Krajina: určité (subjektivní) vidění domova, vizualizace nás samých v horizontu místa, které je vykrojeno od ostatního světa.

Památka v krajině je vizualizací kořenů lidského zakotvení a místem, umožňujícím porozumění sobě v perspektivě vlastních kořenů (J. Pešková).

Hovoří se o

**krajinách vnějších a
vnitřních**
(V. Cílek)

F 3893

BERG

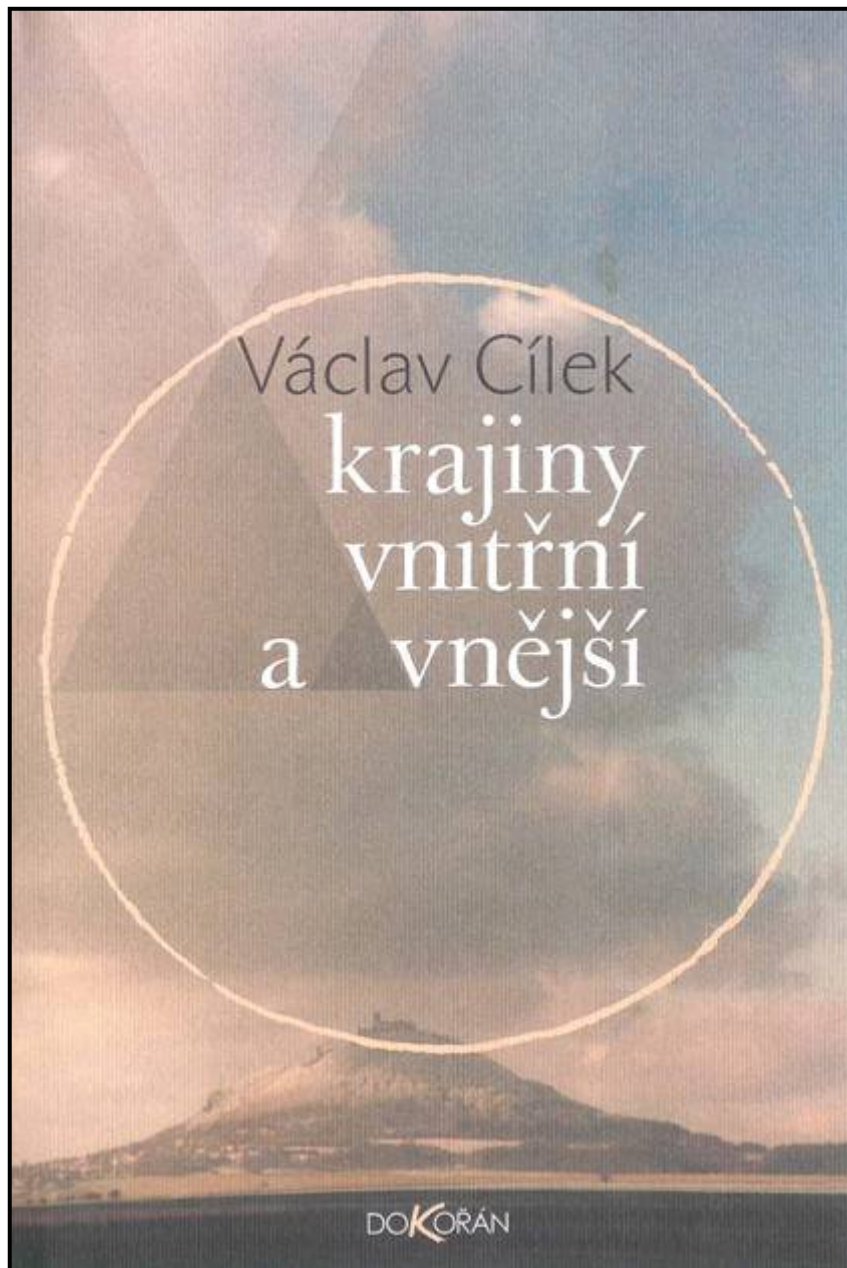
LANDSCAPE
Politics and Perspectives

Edited by
Barbara Bender

EXPLORATIONS IN ANTHROPOLOGY SER

Václav Cílek
krajiny
vnitřní
a vnější

DOKORÁN

KRAJINA V POJETÍ PŘÍRODNÍCH VĚD

Tradiční koncepce: krajina jako pasivní výslednice působení své biotické a abiotické složky. Nemá žádné vlastní zákonitosti, jež by nebyly odvoditelné ze zákonitostí těchto složek.

Soudobé sociálně ekologické koncepce: krajina jako prostředí s vnitřní dynamikou, strukturou a pamětí, jako živá soustava; fenomén, v němž je trvale přítomen rozměr času dlouhého trvání (*paměť krajiny*). Je průsečíkem času geologického, biologického, historického a existenciálního. Je jednou z organizačních úrovní života.

Krajina jako tekutá mozaika (J. Sádlo)

Krajina jako ekosystém: libovolná prostorová jednotka, jejíž složky, vazby mezi nimi, toky látek, energií a informací jsou definovány tak, aby je bylo možné prognózovat (*I. Míchal*).

Základní práce: ***Biologie krajiny, Krajina a revoluce***

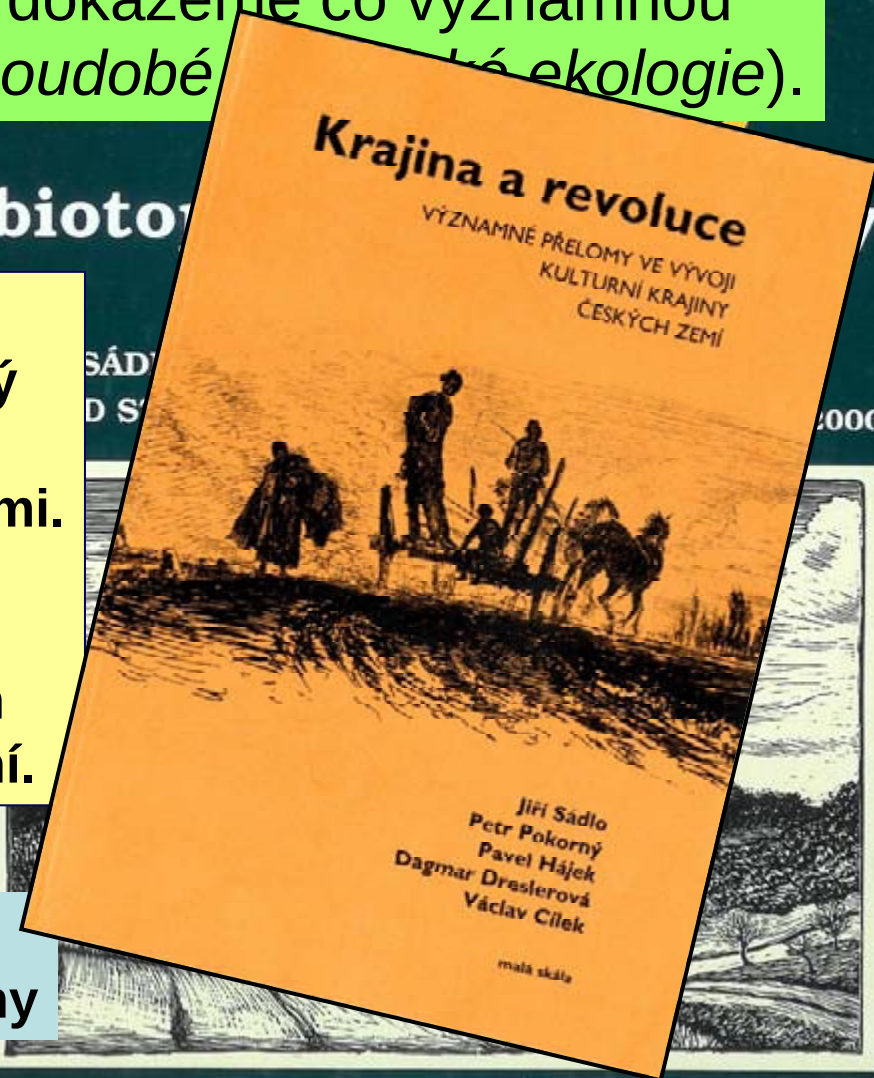
Krajina je prostorově heterogenní struktura, složená ze vzájemně nepřevoditelných složek, a tedy nenahlédnutelná z jediného hlediska. Opačně by mohlo platit, že krajinou se stává jakékoli „prostředí“, v němž dokážeme co významnou tematizovat heterogenitu (*názor soudobé krajinné ekologie*).

Člověk je jedním z atributů krajiny, vztah člověka a přírody je obousměrný (koevoluční): oba aktéři se vzájemně přizpůsobují a ovlivňují zpětnými vazbami.

Kulturní krajina je tedy jak artefaktem, tak prostředím aktivujícím člověka k určitému způsobu vztahování.

Pojem KONTINUÁLNÍ EVOLUCE a REVOLUČNÍ PŘEDĚLY ve vývoji krajiny

bioto

An aerial photograph of a rural landscape. A river flows through the center, surrounded by fields and forests. The landscape is a mix of green, brown, and blue tones, showing a typical European countryside scene.

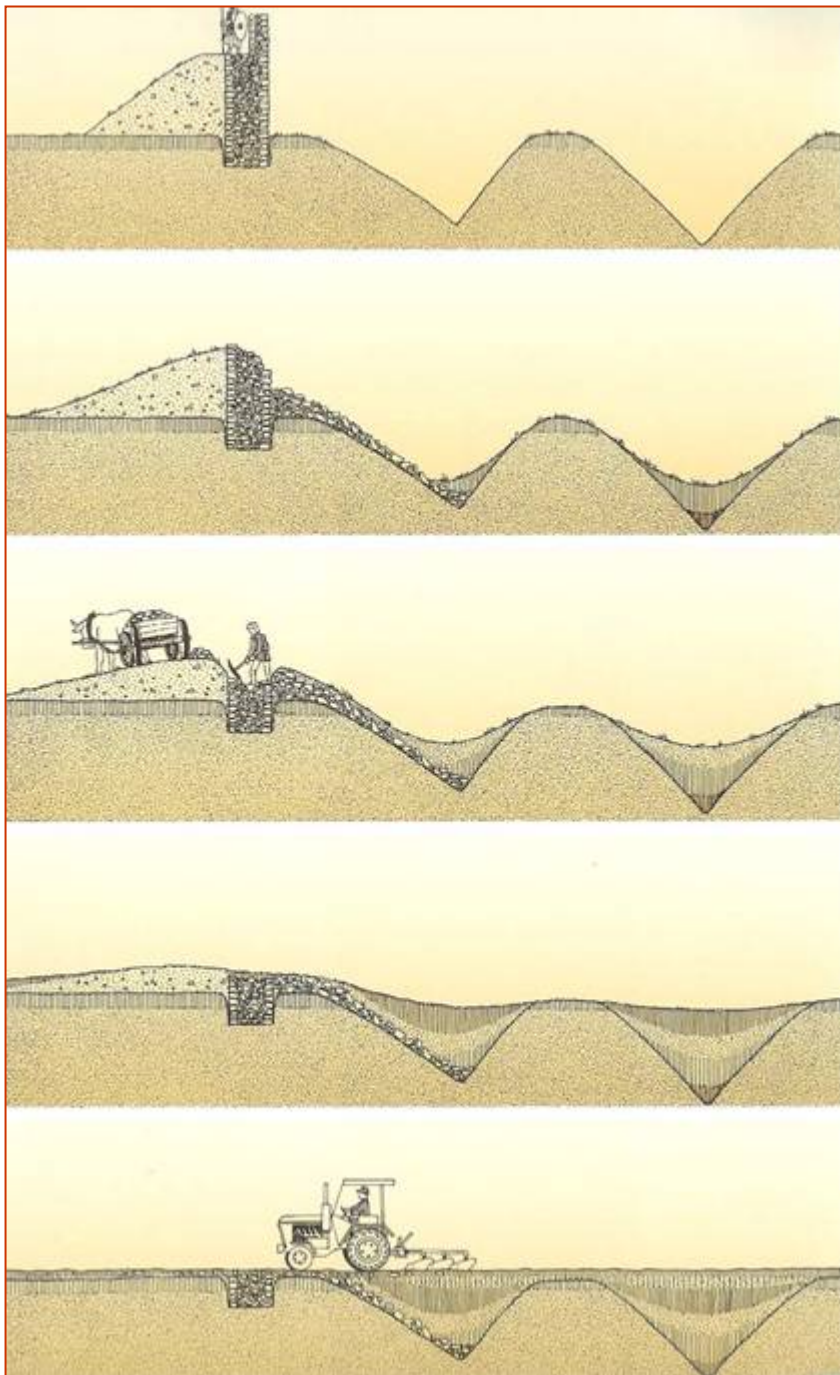
AKTUÁLNÍ VNÍMÁNÍ KRAJINY A JEJÍHO HISTORICKÉHO DĚDICTVÍ

Potřebujeme krajiny s památkami ?

Chceme a dokážeme tyto krajiny chránit ?

**Obnova historické podoby krajiny a její smysluplnost
v moderní době.**

Proces zániku a destrukce archeologické nemovité památky

**Kontinuální monitorování památek
a jejich dokumentace**